

Kovács András

Terror és pogrom, vörös és fehér

Az itt látható fénykép a rövid életű magyar Tanácsköztársaság bukása után néhány héttel, 1919. augusztus 30-án készült a Somogy megyei Tab község piacterén. Az áldozat – nagy valószínűség szerint – Somogyi Ferenc szociáldemokrata nyomdász. Az akasztófa körül pózolnak gyilkosai: a Siebenlist Nándor vezette 4. tiszti században szolgáló ellenforradalmi katonatisztek. Mögöttük a kisváros kíváncsiskodó – más források szerint (Sulinet.hu, 1989) kivezényelt és megfélemlített – lakói.

Az 1919 márciusában kikiáltott, az orosz bolsevik mintát követő magyar „proletárdiktatúra”, amelyet a nemzeti szociáldemokrácia egy részének összeolvadásából létrejött Kommunisták Magyarországi Pártja vezetett, 133 nap után, augusztus első napjaiban összeomlott. A bukás (és a világháború meg a Monarchia szétesése) utáni káoszban a dél-magyarországi Szegeden szervezkedő ellenforradalmárokból megalakult kormány vált az új, az antant által is tolerált hatalmi központtá. Ennek a kormánynak Ferenc József egykori hadsegédje, a Monarchia haditengerésztének utolsó parancsnoka, Horthy Miklós volt a hadügyminisztere. Az ő főparancsnoksága alatt szerveződött meg a Nemzeti Hadsereg, amelynek első egységei a Monarchia hadseregének Szegeden gyülekező tiszteiből alakult „tiszti századok” – közülük a legfontosabbak Prónay Pál, Héjjas Iván, Ostenburg-Moravek Gyula egységei – voltak. Siebenlist százada Prónay parancsnoksága alá tartozott. A tiszti különítmények 1919 augusztusa után a Nemzeti Hadsereg előtt járva vonultak végig a Duna–Tisza köze és a Dél-Dunántúl településein, „kommunistákra” vadászva: a tanácsköztársaság tisztségviselőit, a munkástanácsok tagjait, az egykori vöröskatonákat és a vörös őrség tagjait összeszedték, többségüket azonnal kivégezték. A különítmények deklarált célja a „vörösterror” megtorlása volt. Való igaz, a Tanácsköztársaság hetei alatt az ellenforradalmi szervezkedések elfojtására szervezett vörös terrorcsapatok 200-400 embert végeztek ki (a számok mindmáig bizonytalanok). Áldozataik között voltak a kormány ellen valóban szer-

vezkedő, fegyvert fogó „ellenforradalmárokat”, de csupán a kormány intézkedései miatt háborgó polgárok, a rekvirálásoktól felháborodott, a földosztás elmaradása miatt csalódott, a szövetkezetesítéstől idegenkedő szegényparasztok és más, „ellenforradalmár” hírébe hozott, ártatlan emberek is. Prónay – emlékiratai szerint – Szegedről való elindulásuk előtt írásban is kérte a kommunisták kivégzését elrendelő parancsot, de a Nemzeti Hadsereg vezérkari főnöke ezt „igen ravaszul mosolygó arccal megtagadta”. Sejtethetően ennek oka az is lehetett, hogy Soós tábornok tisztaban volt az akció másik, alig leplezett céljával. A tábornok ugyanis az indulás előtt egy jó tanácsot is adott: „Ne öljetek meg nekem túl sok zsidót [...] mert abból is bajok lesznek” (Prónay, 1963).

Prónay, Héjjas és a többi különítményes számára a kommunista és a zsidó azonos jelentéssel bírt. A kommunistákkal való leszámolás a zsidókkal való „leszámolást” is jelentette. A tiszti századok augusztus és november között szisztematikusan járták a hatókörükbe eső településeket, és küldték a halálba emberek százait. A különítmények áldozatainak számáról sincs hiteles adat, a becslések néhány száz és kétezer fő között szórnak. A kivégzettek többsége ugyan a Tanácsköztársaság helyi támogatói közül került ki, de a különítmények sok esetben véletlenszerűen kiválasztottak és – legtöbbször rendkívül brutális módon – meggyilkoltak helybéli zsidókat is, akiknek a politikai eseményekhez nem volt semmi közük. A név szerint azonosítható kivégzettek között 20 százalék volt zsidó vallású vagy származású (Romsics, 2009). Ezek a becslések azonban nem (vagy csak részben) terjednek ki azoknak a kis, helyi pogromoknak az áldozataira, amelyek a különítmények megjelenésekor vagy távozta után törtek ki. A legújabb kutatások közel negyven ilyen eseményt regisztráltak. Ezekben az esetekben – a különítményesek uszítására vagy anélkül – a civil lakosság dúlta fel, rabolta ki a helyi zsidók házeit és üzleteit, sokszor súlyosan bántalmazva a menekülni nem tudó tulajdonosokat. Ezek az esetek egyértelműen a zsidó lakosság ellen irányuló kollektív erőszak példái. A zsidóellenes pogromok áldozatainak számáról sincs pontos adat: a Pesti Izraelita Hitközség által végzett adatgyűjtés 74 áldozatot nevez meg 53 településről (PIH, 1919), a legnagyobb zsidó lap, az *Egyenlőség* 1919. november 2-i számában 38 pogromhelyszínt és 56 halálos áldozatot sorol fel. Ebben a névsorban megjelenik Tab község neve.

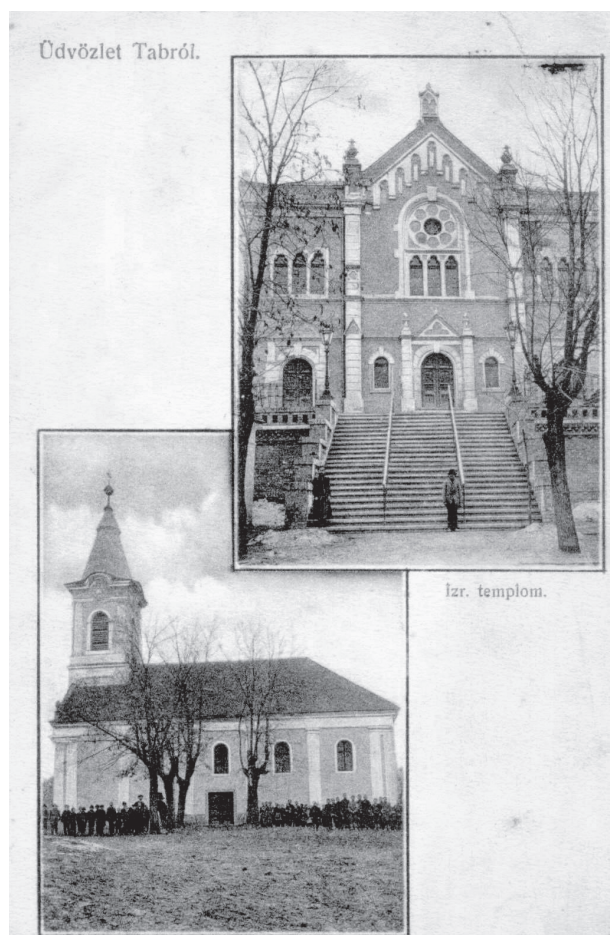
Tab a Balatontól délre, a vidék központjának számító Siófoktól 25 km-re terül el. A faluban valószínűleg már a 17. század végén létezett zsidó hitközség, 1862-től izraelita népelemi iskola is működött, 1887-ben pedig impozáns zsinagóga épült (mára nyoma sem maradt). Ebben az időben a zsidó lakosság létszáma 500 és 600 fő között volt, ami a község lakosságának több mint 20 százalékát tette ki. (Kovács, 2006). Az első világháborúban a hitközség 91 tagja vett részt, 16-an estek el a frontokon.

1919. augusztus 9-én Horthy Miklós kivonta Nemzeti Hadseregét a szegedi kormány ellenőrzése alól. Ezzel egyidejűleg elrendelte a főparancsnokság átköltözését a dunántúli, Balaton-menti településre, Siófokra. Augusztus 16–17-én érkezett meg Siófokra a Prónay-különítmény. Nem sokáig tétlenkedtek. Az *Egyenlőség* idézett száma a következő szűkszavú információt közli: „Tab: Somogyi Dezsőt

augusztus 19-én agyonlőtték, mert nem tudta a fia hollétét megmondani.”

Somogyi Ferenc nyomdász már a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt ismert és aktív tagja volt a helyi szociáldemokráciának. 1918. február 10-én megalakult a Szociáldemokrata Párt tabi szervezete, amely a járás egész területén irányította és szervezte a pártmunkát. A tabi fősolgabíró írásos jelentést is küldött erről az alispánnak: „Népgyűlés népgyűlést követ. A vörös kokárdák szaporodnak. Somogyi Ferenc tabi nyomdász, a járási szocialista párt megalakítója, lelke és feje a pártgyűlésen indítványt terjesztett elő a munkástanács megalakítására, mert a Nemzeti Tanács [ez volt az 1918. őszi polgári demokratikus forradalom helyi szerve – K. A.] csak a gazdagok ügyét szolgálja” (Tabi járás, Alispáni iratok 4516/1919).

Somogyi és elvbarátai már a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt átvették a helyi hatalmat Tabon és a tabi járásban. Nekikezdték a földosztás megszervezésének, vörös őrséget szerveztek, előkészítették a munkástanácsok megválasztását. A Tanácsköztársaság kikiáltása után Somogyi a járási direktó-

rium politikai biztosa, a megyei direktórium tagja lett, a megye delegáltja volt a Tanácsok Országos Gyűlésén (ez lett volna a Tanácsköztársaság „parlamentje”), harcolt a fronton, szónokolt a tabi május elsejei felvonuláson. Nem csoda, hogy Siebenlist különítményesei elsőként őt keresték.

A tiszti század augusztus 19-én először a Siófok és Tab között fekvő Sárváron bukkant fel, nyilván tudták, hogy Somogyi családja itt él. Somogyi Ferencet nem találták, csak az apját, a helybéli zsidó kisembert, Somogyi Rezsőt, akit megkínóztak, majd agyonlőttek (PIH, 10. old.). A különítmény augusztus 22-én vonult be Tabra – és itt már megtalálták, akit kerestek. Somogyit letartóztatták, naponta megkínózták. Augusztus 23. és 30. között a tabi temetőben tizenkét embert végeztek ki, Somogyira augusztus 30-án került sor. Az ő kivégzése azonban nyilvános volt, demonstratív, a piactéren, a falusiak szeme láttára küldték a halálba a „proletárdiktatúra” helyi vezetőjét (Sulinet, 1989).

A holokauszt előtti időkből ritkák a pogromokról készült fényképek. Különösen azok, amelyeken a gyilkosok is megjelennek. A tabi képek pedig még ezek között is ritkaságnak számítanak. Bármily elképesztően hangozzon is: a híresztelések szerint szuvenírként árulták őket készítői, a jól végzett munkájukkal láthatóan elégedett, fehér inges és fehér kesztyűs tisztek, akik magától értetődő természetességgel állják körül áldozatukat. Komolyan, magabiztosan néznek a fényképező lencséjébe, egyikük arcán alig észrevehető, laza mosoly. A fényképezkedés gesztusán, az arcokon látszik: a tettesekben fel sem merül, hogy lenne valami, ami tetteikben vállalhatatlan, rejtegetnivaló, embertelen és szégyenletes. Ugyanők, néhány nappal a tabi gyilkosságok előtt, még Sárváron a következő szöveget tették ki az idősebb Somogyival együtt meggyilkolt másik falubeli, a zsidó földbirtokos Hirschler holttestére: „A kommunisták által legyilkolt magyar testvéreink vére bosszúért kiált, és meggyalázott, agyonnyargatott vérszént hazánk külöki magából az árulóit, hóhérait és strávsóit, kiknek bűnére Istennél nincs kegyelem” (PIH, 1919). A „meggyalázott és agyonnyargatott” haza bosszújának végrehajtói úgy vélték: meggyalázni, sanyargatni és gyilkolni számukra erkölcsi parancs. Fehér kesztyűben nem lesz piszkos a kezük.

A két terror – a vörös és a fehér – végrehajtói egyaránt „szent” kollektívumok imperatívuszainak vélték engedelmeskedni, még pedig a szent célok ellenségének tekintett, más kollektívumok elleni gyilkos erőszakkal. A vörösök az emberiséget minden elnyomás alól megváltó világforradalmi Proletariá-

tus, a fehérek az Istentől megszentelt Haza engedelmes eszközeinek tekintették magukat. A vörösteror a tömeggyilkos háborúba torkolló régi világ valamennyi erőszakát megtestesítő ellenforradalmárban és a vereség esetére előrelátni vélt fehérterrorban, a fehérterror a keresztény Haza megszentelt, ősi rendjére törő, ezúttal a Kommunista képében megjelenő Zsidó, az örök Idegen és örök Ellenség tetteiben látta saját cselekedetei igazolását. A fehérterror a szó szoros értelmében reakcióként tekintett magára. Célja, a szent és „természetes” rend helyreállítása és az azt feldúló testidegen ágensek megsemmisítése nem igényelt különleges, új legitímációt: az ismert, régi antiszemita diskurzus elemeit csak hozzá kellett igazítani az új eseményekhez. A vörösteror esetében ez másként volt. A kommunizmus messianisztikus hajlamú teoretikusai nem kerülhették meg a kínzó kérdést: lehetséges-e és szabad-e az univerzális Jó eljövendő világát bűnös eszközökkel kivívni? Ahogy egy életrajzi határhelyzetben Lukács György kérdezte: lehet-e Belzebubbal kiűzni a Sátánt?

Lukács ezt a kérdést 1918 telén, a világháborús totális reményvesztésnek a forradalmi eufóriában való átcsapása pillanatában tette fel. Szabad-e támogatni egy kíméletlen, leplezetlen és terrorisztikus osztályuralmat, a proletariátus diktatúráját, ha tudjuk, hogy ez a „történelem messianisztikus osztályának” uralma lesz, amely az utolsó az osztályurak sorában, és csak ez az út vezet az osztályuralom végleges megsemmisítése felé? „Lehet-e a jót rossz eszközökkel, a szabadságot az elnyomás útján elérni; létrejöhet-e egy új világrend, ha létrehozásának eszközei csak technikailag különböznek a régi rend joggal utált és megvetett eszközeitől?” (Kann man das Gute mit schlechten Mitteln erzielen? Kann man die Freiheit mit Unterdrückung erzielen wollen? Kann eine neue Weltordnung mit Mitteln errichtet werden, die sich nur technisch von denen der alten unterscheiden?)

A „tökéletes bűnösség” (vollendete Sündigkeit) fennálló világával való megalkuvás és az azt felszámoló terror vállalásának riasztó alternatívái közül Lukács 1918 decemberében még az előbbi tartja a morálisan elfogadhatóbb választásnak.

„A bolsevizmus azon a metafizikai föltevésen alapul, hogy a rosszból jó származhatik, hogy lehetséges, mint Razumibin mondja a Bűn és bűnhődésben: az igazsághoz keresztülhazudni magunkat. E sorok írója nem képes ezt a hitet osztani...” (Die metaphysische Begründung des Bolschewismus liegt in der Annahme, dass aus dem Bösen das Gute entstehen könnte, oder

wie Razumichin in Dostojewski's Schuld und Sühne sagt, man kann sich zu der Wahrheit hindurchblühen. Der Verfasser dieser Zeilen kann dieses Glauben nicht teilen...) (Lukács, 1918). Néhány hónap múlva azonban dőzsöszippantja a világmegváltó forradalmiság örvénye. „Az etikai öneszmélet – írja az 1919 tavaszán megjelent híres esszében, a „Taktika és etika”-ban – rámutat arra, hogy vannak helyzetek – tragikus helyzetek –, amelyekben lehetetlen úgy cselekedni, hogy bűnt ne kövessünk el; de egyúttal megtanít arra is, hogy még ha két bűn között kell is választanunk, akkor is van még mértéke a helyes és a nem helyes cselekvésnek. Ez a mérték: az áldozat. És úgy, ahogy az egyén két bűn között választva akkor választ helyesen, ha az alacsonyabb rendű énjét áldozza fel a magasabb rendű, az eszme oltárán.” („Die ethische Selbstbesinnung weist ja gerade darauf hin, dass es Situationen gibt – tragische Situationen – in denen es unmöglich ist zu handeln ohne Schuld auf sich zu laden; gleichzeitig aber lehrt sie uns auch, dass, falls wir zwischen zwei Arten, schuldig zu werden, zu waehlen haetten, auch dann das richtige und das falsche Handeln einen Masstab besaessen. Dieser Masstab heisst: Opfer. Und so, wie der einzelne, zwischen zwei Arten von Schuld waehlend schliesslich dann die richtige Wahl trifft, wenn er auf dem Altar der höheren Idee sein minderwertiges Ich opfert...”) „Más szavakkal: csak annak gyilkos tette lehet gikusan – erkölcsi, aki tudja, megingathatatlanul és minden kétséget kizáróan tudja, hogy gyilkolni semmi körülmények között sem szabad. Vagy hogy Hebbel Juditjának utolérhetetlen szépségű szavaival fejezzük ki a végső emberi tragédiának ezt a gondolatát: 'És, hogy ha az Isten közém és a nekem rendelt tett közé a bűnt helyezte volna – ki vagyok én, hogy ez alól magamat kivonhatnám?'” („Für die Mordtat des Menschen, der unerschütterlich alle Zweifel ausschliessend weiss, dass der Mord unter keinem Umstaenden zu billigen ist, kann – tragisch – moralischer Natur sein. Und wenn Gott zwischen mich und die mir auferlegte Tat die Sünde gesetzt hatte – wer bin ich, dass ich mich dieser entziehen könnte?” (Lukács, 1919)

Lukács levonta a máig is rejtélyes és viták övezte motívumoktól hajtott hirtelen megvilágosodás, az „etikai öneszmélet” gyakorlati következményeit (Kis, 2004). Belép az éppen megalakult kommunista pártba, a Tanácsköztársaság kormányának tagja – népbiztosa – lesz, és a Vörös Hadsereg politikai komisszárjaként a fronton elrendeli a parancsnoksága alá tartozó, menekülő vörös egységek megtizedelését. Új hite, miszerint a Sátán mégis csak kiűzhető Belzebubbba, élete végéig eleven

marad – a kommunista mozgalomnak az elkövetkező 52 évben sosem fordít háttal.

Sinkó Ervin, a húszéves, forradalmi hevülettől és írói ambícióktól fűtött fiatalember 1918 őszén érkezik meg a háború végi és forradalmi káosztól feldúlt Budapestre. A zsidó polgárcsalád sarját a háború tapasztalata teszi szocialistává. Budapestre érkezve kapcsolatba kerül Kassák Lajos író és költő radikális avantgárd társaságával, innen jut el Lukács elitista Vasárnapi Körébe, belecsöppen a forradalom és a morál kérdéseiről ott folyó heves vitákba – ezek lecsapódásai egyébként Lukács idézett írásai. Issza megtalált mestere szavait, belép a megalakuló kommunista pártba, beleveti magát a forradalmi agitációba, nemsokára a párt első lapjának, az *Internacionálénak* a szerkesztője lesz. A Tanácsköztársaság idején a Központi Munkástanács tagja, később a frontra megy, Kecskemét város komisszárja lesz, részt vesz a budapesti tisztii ellenforradalom leverésében, majd – Lukács baráti nyomására – a kommunista pártközpont, a Szovjetház parancsnoka. A bukás utáni emigráció éveiben megírja a Tanácsköztársaság történetének kulcsregényét, az *Optimistákat*, amelynek kéziratát két évtizedig egy bőröndben cipeli országról országra. A mű végül csak 1953-ban jelenik meg Jugoszláviában, ahová Sinkó 1939-ben visszamenekül, hogy aztán 1941 és 1945 között ott is illegálisban éljen.

Az *Optimisták* – és a később írott önéletrajzi esszé, a *Szemben a bíróval* – legdrámább része, amikor a budapesti értelmiségi viták zárt közegéből kikerülve Sinkó Kecskemét, a vidéki kisváros városparancsnoka lesz – és szembekerül a magyar vidékkel meg egy olyan helyzettel, amihez a forradalmi erőszak elmélete látszólag megadta már a cselekvés szabályait. Sinkó megérkezésekor Kecskeméten a helyzet rendkívül feszült. Román csapatok közelednek a városhoz, a Tanácsköztársaság helyi képviselői elmenekülnek, a környékbeli parasztok a módosabb gazdák vezetésével nyíltan szervezkednek a Tanácskormány ellen, a helyi rendfenntartó szervezetek csendes támogatásával. Sinkó egyedül marad a városházán, és kihirdeti a statáriumot. A helyi ellenforradalmárok elbizonytalanodnak, a vöröshadsereg ellenoffenzívát indít, a városban megjelennek a Lenin-fiúk, a Tanácsköztársaság csekistái, lefegyverzik az ellenforradalmárokkal szimpatizáló helyi – népbőröknek átnevezett – csendőröket, és egyet közülük – noha semmit nem követett el – agyonlőnek. Sinkót megrázza az eset. Míg addig – Lukács nyomdokain járva – nem volt kétséges számára, hogy mit diktál az elmélet, addig az ártatlan fiatalember kivégzése kirántja lába alól a szilárdnak vélt talajt.

„... (T)úlbecsültem egy elmélet erejét; mikor először kerültem abba a helyzetbe, hogy ennek az elméletnek jegyében cselekednem kellett volna, ölnöm, az elmélet nem segített” (Sinkó, 1935 [1977] 72. o.). A kecskeméti ellenforradalmárokat letartóztatják, a helyi statáriális bíróság ítélkezik felettük. „A tárgyaláson én a forradalmi törvényszék elnöke mellett ültem, s mikor a vádlottakat elővezették a börtönből, mindnek a szeme engem nézett, aki katonarubában, derékszíjamon revolverrel ültem ott, s kiről tudták, hogy életük-haláluk ura vagyok. Az egész tárgyalás alatt, mindig, mindvégig engem néztek. Minden elmélet, minden nagyszerű hit semmivé vált, szegény, nyomorult emberré lettem, társadalom, forradalom, emberiség, minden csak üres szóvá vált a telt, óriási valószínűség, a minden egyes ember életének átértékelte mellett. Egy ember több, mint a politikai meggyőződése, több, mint minden elkövetett bűne, ezt éreztem. Ha a halál pillanatában minden földi valószínűség irreálissá válik, s csak magányos ember áll szemben végső örökkévalósággal, ez akkor az én életemben ilyen pillanat volt” (78. o.).

Sinkó eléri, hogy a kecskeméti ellenforradalmárok felett ítélkező statáriális bíróság egyetlen halálos ítéletet se hozzon.

„Míg alulról harcoltunk, maradéktalanul felolvadtam abban a fanatikus, kollektív öntudatban, mely a teljes igazság megtestesüléseként jelent meg a forradalmi akaratban. A győzelem után is ez a kollektív öntudat az igazságot jelentette nekem, de már nem a teljes igazságot. Problémákkal kerültem szembe, melyek a kollektívumnak nem lehetnek problémái, mert a kollektív öntudat nem ismer belső ellentmondást. Számomra azonban mindinkább megszűnt az az élet, mely csak egyetlen, csak a történelmi feladatot képviselő kollektívumtól eredő parancsot ismer. Az élet már nem volt olyan egyszerű, hogy csak egy parancsa lett volna. Az egyik parancs, de csak az egyik, az ősi, minden kollektív akaratnak a maximája, a kajafási igazság volt: inkább veszen egy a közösségért, mint a közösség egyért. A másik parancs minden ember élete szentségének és szabadságának tiszteletben tartását követelte. Ez a másik parancs az életemnek az alapérzése volt, ennek jegyében lettem forradalmárrá, s a forradalom érdekében ezt kellett megtagadnom. Kérdéssé lett, hogy 'az egyéni lelkiismeret és felelősség hogyan viszonylik a taktikailag helyes kollektív cselekvéshez'” (69. o.).

Sinkó úgy érzi, megmentette lelke mindkét felét azzal, hogy kérdéssé tette mestere, Lukács válaszát a problémára.

„Az én konfliktusomat, úgy tűnt nekem, végleg megoldottam azzal, hogy semmit sem kellett a magam alapérzéseiből megtagadni, és mégis jó forradalmár maradhattam” (72.o.).

A forradalmi moralista dilemmájára Sinkó egy abszurd színműbe illő megoldást talál: visszatérve Budapestre, a belügyi népbiztos, Korvin Ottó különengedélyével kimenekíti a budapesti ellenforradalmi tisztí felkelés elfogott résztvevőit a statáriális eljárás alól, egy zárdában helyezi el őket, és napi hat órában a *Kommunista Kiállványt*, valamint Tolsztoj és Dosztojevszkij szövegeit magyarázza nekik. Az emberek jobbak, mint cselekedeteik, és végül „látni fogják, nap-nap után, a saját szemükkel fogják látni, hogy a proletárdiktatúra az emberiség érdekében nemcsak elkerülhetetlen, hanem jó is” – magyarázza az eljárást az *Optimistákban* Sinkó alteregója. Amikor a bukás napjaiban visszatér a frontról Budapestre, megkérdi Korvint, mi van védenecivel. „Fehérterrorrt fognak csinálni” – válaszolt a népbiztos, akit pár nap múlva az utcán elfognak és rettenetes kínzások után kivégeznek. Sinkó is szembetalálkozik az utcán két korábbi „szeminaristájával”. Neki zavartan tisztelegnek, majd szótlánul tovább állnak.

De a kör tulajdonképpen nem ekkor zárul. Az ellenforradalmárok felett ítélkező kecskeméti forradalmi bíróság előtt egy környékbeli tekintélyes, birtokos család tagjainak is szembe kellett nézni a halállal. Héjjas Iván, a bujkáló katonatiszt apjának, anyjának és hűgának élete Sinkó és a forradalmi törvényszék kezében volt. Megmenekülésük után néhány hónappal megjelenik a városban a Héjjas-különítmény. Héjjas Iván a forradalmi törvényszék kecskeméti tagjait parasztszekérre rakatja, az orgoványi erdőbe viteti, ahol több tucat összegyűjtött fogollyal együtt kivégezik őket. Az *Optimisták* kulcsjelentében Sinkó (egyik) alteregóját, a kecskeméti forradalmi törvényszéket a halálos ítélettől eltántorító Blaha elvtársat és ellenfelét, a tárgyalás idején kemény leszámolást követelő Vince elvtársat együtt szállítja a szekér az orgoványi erdőbe.

„Zörgött a szekér, és Vincze elvtárs feje tán odaütődött Blaha elvtárs fejéhez, mert, mint a baromnak össze volt kötve kezük-lábuk, úgy dobálták őket szekérre. Ha Vincze elvtársnak nem tépték ki a nyelvét, tán odasúgta Blahának: még az ápolónőnek is [a burzsoáziával szemben a legbrutálisabb eszközökért szót emelő regényalaknak – K. A.] nagyobb volt az igaza, mint Blaha elvtársnak.”

És Sinkó felteszi magának a kérdést: vajon „Blaha elvtársnak elég erős volt a hite, hitte-e még kint

az erdőben is, hogy az emberek jobbak, mint a cselekedeteik?” (Optimisták, vol 2. 492.)

A fehérterror mintha igazolni látszott volna a vöröst. Sok kommunista entellektüel gondolta így, és cselekedett később is ennek megfelelően. Sinkó – aki amúgy mindhalálig kommunista maradt – a forradalom után nem tartozott közéjük.

„A diktatúrára következő fehér terror, az erőszakra felelő fokozott erőszak mint ugyanegy démonnak az uralma tűnt élem ... Minden erőszak az erőszak ellen az erőszak princípiumának elismerése, s minden kísérlet a rosszat rosszal kiirtani csak a rosszat táplálja...” (Sinkó, 1935, 84–85).

Ebben a meglátásban – és a bukás után nyomasztóan érvényesnek tűnő lukácsi dedukciótól való eltávolodásban – nagy szerepe lehetett annak, hogy Sinkó a forradalmi terror elméletének parancsoló végkövetkeztetése ellenére sem vált vakká a valóság iránt, és meglátta azt is, ami Lukács számára a „tragikus döntés” meghozatala után irrelevánssá vált.

Sinkó a forradalmat megelőző hónapokban, az illegális pártmunka során, összebarátkozott egy fiatal munkással, aki a diktatúra idején a leghírhedtebb vörös terrorkülönítmény, a Lenin-fiúk parancsnoka lett.

„Azok közül a testileg nagyon erős, primitív embereknek a fajtájából való volt, akikben van valami gyémántmoltalan, s kicsit szentimentálisak is. Utolsó falatját is szívesen osztotta meg velem, rajongott a vezéreinkért, és fáradhatatlan volt a pártmunkában” (Sinkó, 1935, 76–77). A forradalom idején ennek a fiatalembernek, Czerny Józsefnek „...kellott úgy cselekedni, mintha személy szerint vérengző és durva lelkű lett volna – és csakugyan vérengző, durva lelkű s hozzá még korrupt is lett a legvégén, s láttam, jól érezte magát ebben a szerepében. Virtussá lett, aminek elvben elkerülhetetlen kényszernek kellett volna ma-radnia.”

Sinkót megrázza ez a metamorfózis, melyet az *Optimisták*-ban fikcionalizálva belülről ábrázol.

„Én a szememmel láthattam, ujjammal tapinthat-tam, hogy kivételes emberi kvalitások nélkül a forradalom eszközei, a pribékek, emberileg a forradalom első áldozatai.”

Való igaz: a terror démonja a pribékekben testesül meg. Nagyon nehéz azonban belátni, amit Sinkó sugall: mégis van valahol erkölcsi válaszvonal a terror kivételes kvalitásokkal rendelkező, moralista szószólói és köznapi kivitelezői között. Ha konstruált kollektívumok vélt érdekeinek és értékeinek moralista harcosait nem tartóztatja fel „*a minden valóságok fundamentuma: az egyes, a minden egyes ember életének átértzett értéke*”, akkor nagyon rövid a filozófustól a pribékig vezető út.

IRODALOM

Fehérterror és lakossági pogrombullám vidéken 1919–1921. Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont, Digitális konfliktus adatbázis, www.konfliktuskutato.hu

Egyenlőség, 1919: „A Friedrich-kormány működése.” *Egyenlőség*, 11. 02., 1–2. o.

Kádár Gábor – Vági Zoltán: *Antiszemita atrocitások, gyilkosságok, pogromok a fehérterror időszakában.* www.konfliktuskutato.hu

Kis János: „Lukács György dilemmája.” *Holmi*, 2004. június

Konok Péter: „Az erőszak kérdései 1919–1920-ban. Vörös terror – fehér terror.” *Múltunk*, 2010. 3. szám, 72–91. o.

Kovács Tamás: „Zsidóság Somogy megyében 1686–1938.” www.publikon.hu/application/essay/100_1.pdf

Lukács György: „A bolsevizmus mint erkölcsi probléma.” *Szabadgondolat*, 1918. december; „Der Bolschewismus als moralisches Problem.” *Brecht-Jahrbuch*, 1979, S. 9–18.

Lukács, György: „Taktik und Ethik.” *Schriften zur Ideologie und Politik*, Luchterhand, Hrsg. F. Benseler, F. Fürstenberg, 1967.

Prónay, 1963: Prónay Pál: *A batárban a Halál kaszál ... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből.* Budapest, 1963, Kossuth.

PIH, 1919: *Összefoglaló jelentés az 1919. augusztus elejétől nov. 1-ig a pesti izr. hitközség jogsegítő irodájában előadott fontosabb tárgyú panaszokról.* Készítette dr. Dombóváry Géza, MZSL PIH-I-E, B 10/3. doboz.

Romsics, 2009: Romsics Péter: „Rendszerváltások és számonkérések 1918–1920.” http://www.keszazadintezet.hu/bemutakozo/bemutakozo/a_konferencian_elhangzott.html

Sinkó, 1935: Sinkó Ervin: *Szemben a bíróval* (1935), Budapest, 1977.

Sinkó Ervin: *Optimisták* I–II. köt. Fórum, Novi Sad, 1965.

Sulinet, 1989: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Tab/pages/tabi_kilato_1988_1989/005_az_osziroszas_forradalom.htm

Tabi járás, Alispáni iratok 4516/1919, idézi: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Tab/pages/tabi_kilato_1988_1989/005_az_osziroszas_forradalom.htm